

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.112

ПОНЯТТЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ЕЛЕКТРОННОГО ІНФОРМУВАННЯ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

О. Іващенко

*Івано-Франківський факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»
вул. Максимовича, 13, 76007 Івано-Франківськ, Україна*

Проаналізовано поняття та зміст судової повістки, охарактеризовано основні способи її вручення учасникам судового провадження. На підставі наукових праць та положень нового Кримінального процесуального кодексу України автор досліджує перспективи використання електронної пошти як сучасного електронного засобу інформування учасника судового провадження, а також вносить пропозиції з удосконалення законодавства України.

Ключові слова: інформування, повідомлення, судова повістка, судове провадження, електронна пошта.

Однією з основ сучасного кримінального провадження, елементом справедливо-го судового розгляду є інститут належного повідомлення учасників судового провадження. Його розуміють як необхідність інформування осіб, які беруть участь у судовому розгляді кримінальної справи, про час та місце судового засідання для заслуховування їхніх доводів та прийняття доказів. Ця вимога в ході багатомісячного процесу апробації та вдосконалення в кінцевому підсумку зведена до утвердження певної процедури, без здійснення якої учасник процесу, який не був присутнім у судовому засіданні, не вважається повідомленим про час і місце судового розгляду, навіть якщо фактично він володів цією інформацією. Власне, на цій думці і ґрунтується твердження про те, що належне повідомлення – це не просте інформування, а здійснене за певною процедурою.

Аналіз норм КПК, які регулюють інформування учасників судового провадження, свідчить про значне розширення способів доведення до відома адресата змісту судової повістки, у тому числі за рахунок сучасних засобів зв'язку. Водночас судді, державні обвинувачі, захисники-адвокати та інші, як професійні, так і непрофесійні учасники судового провадження не надто довіряють таким формам повідомлення.

З причин відсутності у новому КПК України та підзаконних нормативно-правових актах положень, які б деталізували порядок використання сучасних засобів електронного інформування учасників судового провадження, зазначене питання не знайшло належного наукового обґрунтування. Окремі аспекти досліджуваної проблеми висвітлені у працях А.П. Вершиніна, Н.І. Масленнікової, М.М. Пархоменко, В.О. Смірної та ін. Однак, у своїх працях вказані автори, досліджуючи поняття судової повістки, лише зазначали про можливість застосування засобів

електронного її надіслання адресатові. Можливості застосування електронної пошти для інформування сторін цивільного процесу певною мірою розкриті у статті С.С. Кузьміна [6, с. 112]. Водночас проблеми використання засобів електронного інформування учасників судового провадження у кримінальних справах залишаються недослідженими.

Враховуючи зазначене, метою цього дослідження є визначення поняття та перспектив використання засобів електронного інформування учасників судового провадження у кримінальних справах.

Для досягнення зазначеної мети вирішенню підлягають такі завдання: 1) розкрити поняття та зміст судової повістки; 2) з'ясувати поняття належного повідомлення учасника судового провадження; 3) дослідити найпоширеніші способи інформування учасників судового провадження у кримінальних справах; 4) встановити переваги та недоліки електронної пошти як сучасного електронного засобу інформування учасника судового провадження.

Згідно новим КПК України викликають учасників судового провадження способами, встановленими у ст. 135 цього кодексу [5]. До них зачисляють: вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику телефоном або телеграма; виклик особи, яка перебуває під вартою, через адміністрацію місця ув'язнення.

Судова повістка – це «коротке письмове повідомлення про виклик куди-небудь», «сигнал повідомлення». Під судовою повісткою в юридичній літературі розуміють документ, його надсилає суд для повідомлення або про виклик до суду осіб, які беруть участь у справі, свідків, експертів, інших учасників процесу на адресу, що зазначена стороною, переліченими особами [8]. Повістка, якщо вона належно вручена адресатові, є юридичним фактом, що тягне виникнення, зміну або припинення кримінально-процесуальних правовідносин. Наприклад, суд у випадку нез'явлення без поважних причин або неповідомлення про причини свого неприбуття має право застосувати до підозрюваного, обвинуваченого, свідка привід.

Судова повістка – це юридичний документ, оскільки вона є джерелом інформації та підтверджує обставини, що мають публічне значення [1, с. 5]. Так, О.В. Дунаєвська і П.В. Веселов справедливо відзначають необхідність чіткої форми та інформаційного змісту правових документів [4, с. 6; 2, с. 3–4].

Повістка є специфічним юридичним документом і вона виконає своє призначення тільки в тому випадку, якщо, по-перше, міститиме в собі всю необхідну для даного виду судового документа інформацію. У матеріалах справи повинні бути відомості не лише про вручення відповідачеві повістки, але й пряма вказівка на наслідки неявки [7, с. 14–15]. По-друге, якщо вона буде вручена адресатові належно – під розписку. По-третє, якщо розписка про отримання повістки буде повернута в суд і долучена до матеріалів справи.

Разом з повідомленням у формі судової повістки або рекомендованого листа учасникові судового розгляду можуть бути спрямовані копії процесуальних документів, зокрема копії постанов чи ухвал суду та ін.

Так, на підставі вищевикладеного потрібно зробити висновок про те, що закон визначає судову повістку як одну з форм судових повідомлень і викликів, які законодавець використовує як збірне поняття, охоплюючи ним обидва основних процесуальних документа, що виконують функцію інформування учасників процесу про судові засідання. Водночас повісткою закон у низці випадків називає і спосіб повідомлення осіб, які беруть участь у справі, хоча на практиці документ, що

надсилається учасникам судового розгляду, в цілях інформування їх про час і місце проведення судового засідання, називають «повідомлення».

Кримінально-процесуальний закон визнає належним практично будь-який спосіб вручення повістки чи ознайомлення з її змістом за умови, якщо він забезпечує отримання судом відомостей про доведення до відома адресата інформації конкретного змісту. Інакше кажучи, використання засобів зв'язку або доставки має забезпечувати фіксування повідомлення (виклику) та його вручення адресатові.

Незважаючи на відмінності у розумінні процедури належного повідомлення, які існують сьогодні між різними правопорядками і порівняно з правопорядками минулого, майже всі з них ґрунтуються на тому, що факт повідомлення особи, яка бере участь у справі, про час і місце судового розгляду або провадження окремої процесуальної дії так чи інакше повинна підтвердити третя особа, яка не бере участі у справі і не зацікавлена у результатах її розгляду. Вітчизняне процесуальне право не дає змоги зацікавленим особам доводити те, що учасник процесу, який не з'явився, фактично повідомлений про час та місце слухання справи. Це питання навіть не може бути поставлене на обговорення сторін.

Найпоширеніша сьогодні процедура повідомлення учасників судового провадження реалізується шляхом спрямування їм повістки рекомендованим листом з повідомленням про вручення.

Однак поштові повідомлення в умовах значних відстаней і постійного збільшення кількості справ у судах не можуть забезпечити оперативного та належного повідомлення.

Саме тому законодавець у ст. 135 нового КПК України запропонував суду такі способи інформування учасників кримінального провадження, як надсилання повідомлення електронною поштою, факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону. Більше того, у ст. 136 нового КПК України законодавець зазначив, що належним підтвердженням ознайомлення зі змістом повістки можуть бути будь-які дані, які засвідчують цей факт.

Таким чином, перелік способів інформування учасників судового провадження не є вичерпним та підлягає розширювальному тлумаченню. У зв'язку з цим суд має право використати будь-який засіб повідомлення, який дозволяє зафіксувати факт доведення до відома адресата змісту повістки [3, с. 307].

Однак, на думку окремих науковців, використання широкого спектра засобів повідомлення учасників судового провадження засвідчує про відхід законодавця від ідеї обов'язкової участі у належному інформуванні «незалежної третьої особи» [6, с. 112]. Крім того, під час використання сучасних засобів зв'язку особливо яскраво проявляється проблема доказування належності інформування.

Якщо з першим твердженням частково можна погодитися, то інше є досить сумнівним. Проблема доказування полягає у необхідності для суб'єкта доказування довести наявність або відсутність того чи іншого факту, відповідно, вирішує проблему доказування цей суб'єкт, керуючись правилами, встановленими законом для різних засобів доказування та правил оцінки доказів. У цьому сенсі проблема доказування належного повідомлення учасників процесу, якщо під суб'єктом доказування розуміти суд, що повідомляє учасників, а під особою, якій потенційно належить довести цей факт, – суд, що здійснює перевірку рішення чи іншого судового акта, законодавцем вирішена. КПК України встановив основне правило оцінки доказів повідомлення – такий доказ має фіксувати текст повідомлення і його вручення адресатові. Відповідно, у разі встановлення цих фактів особа вважатиметься належним чином повідомленою, за

відсутності – ні. А відповідь на питання, фіксує той чи інший доказ текст повідомлення і його вручення, залежить від внутрішнього переконання суду, яке, своєю чергою, формується залежно від використання тих чи інших технологій передачі і фіксації вручення.

Для сучасних засобів зв'язку, якщо під ними розуміти електронну пошту (інші перелічені в новому КПК України засоби зв'язку, якщо враховувати момент їх виникнення, складно назвати сучасними), характерною є фіксація з високою хронологічною точністю багатьох обставин передачі інформації, у тому числі і доставку повідомлення адресатові. Набагато складніше довести факт доведення до відома адресата відповідної інформації за допомогою традиційної телефонограми, під час використання якої домогтися фіксації доставки тексту повідомлення і, головне, його отримання адресатом майже неможливо. З огляду на це незрозуміла позиція законодавця, який вказав поряд можливість повідомлення учасників процесу телефонограмою і вимогу фіксації повідомлення і його вручення адресатові, оскільки ці поняття багато в чому суперечать один одному. Ці проблеми з телефонограмами виникають і в практиці.

У разі використання телефонограм доводиться покладатися на належність виконання свого обов'язку навіть не судом, а працівниками його апарату щодо передачі належного тексту за належним учасникові провадження телефонним номером і, основне, щодо достовірності визначення того, що особа, яка підняла слухавку, є безпосереднім учасником провадження або належним представником юридичної особи – учасника провадження, з необхідними повноваженнями.

Враховуючи зазначене, за всіх позитивних моментів, а саме: швидкість, економія часу, матеріальна економічність, зручність, виклик чи повідомлення особи телефоном, має бути застосовано лише у виняткових випадках. Зокрема, у ч. 8 ст. 135 КПК України до таких випадків віднесено здійснення процесуальних дій, які не дають змоги зробити виклик у зазначений строк.

На наш погляд, у разі застосування зазначеного засобу виклику чи повідомлення необхідно його обов'язкове документальне підтвердження, яким може бути довідка, складена секретарем судового засідання.

З цього погляду суду простішим, ефективнішим і юридично «надійнішим» є використання електронної пошти як засобу повідомлення осіб, які беруть участь у справі. Електронна пошта дає змогу одержати підтвердження про отримання повідомлення адресатом, доставка яких забезпечується особою, яка експлуатує електронний поштовий сервер (оператором електронної пошти), – тобто незацікавленою третьою особою. Можливостей у цієї третьої особи для «довірчих» цілей забезпечити доставку і повідомлення про доставку більше, ніж у пошти, оскільки, по-перше, операторів електронної пошти багато, а пошта – державний монополіст, по-друге, в технологічному ланцюгу передачі електронного повідомлення майже завжди беруть участь кілька юридично не пов'язаних один з одним операторів електронної пошти.

Електронна пошта як технічний засіб повідомлення може вирішити ще одну проблему. На повідомленні про вручення стоїть підпис лише працівника пошти, що за певних умов здатне підірвати довіру до такого повідомлення. У разі використання електронної пошти повідомлення про доставку повідомлення міститиме підпис не лише оператора електронної пошти, але й особи, якій це повідомлення було адресовано, що забезпечить наявність у матеріалах справи прямого доказу інформування учасників процесу. Традиційне ж повідомлення про вручення – доказ непрямий, хоча і широко застосовується на практиці.

Абстрактно-теоретично, отже, використанню електронної пошти для повідомлення учасників судового провадження надається більша перевага перед традиційними способами як з погляду організаційно-технічного – повідомлення електронної пошти доходить до адресата швидше і надійніше, ніж звичайні листи, так і з правової – технологія електронної пошти дає відправникові змогу встановити не лише підпис оператора електронної пошти в тому, що електронне повідомлення доставлене, але і підпис адресата про одержання повідомлення, що усуває сумніви щодо отримання листа і, отже, про належність повідомлення в разі можливої недобросовісності працівника пошти. Системний зв'язок норм ст. 135 і 136 нового КПК України про можливість суду інформувати учасників судового провадження за допомогою електронної пошти також теоретично дає змогу використовувати електронну пошту як спосіб повідомлення. Застосуванню такого способу інформування учасників судового провадження сприяють також інші норми КПК. Так, передбачаючи вимоги до апеляційної та касаційної скарги та заперечення на них, п. 2 ч. 2 ст. 96 КПК, п. 2 ч. 2 ст. 402 КПК, п. 2 ч. 2 ст. 427 КПК та п. 2 ч. 2 ст. 431 КПК відповідно зазначають про обов'язковість вказівки в них поряд з місцем проживання (перебування) апелянта, також номера засобу зв'язку та адреси електронної пошти. Такі самі вимоги містяться і до заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України (п. 2 ч. 2 ст. 448 нового КПК) та за нововиявленими обставинами (п. 2 ч. 2 ст. 462 нового КПК). Однак, на відміну від норм нового КПК України, які регулюють провадження на судових стадіях, та свідчать про необхідність повідомлення учасниками електронної адреси під час подачі ними процесуальних документів, положення КПК не містять таких вимог на стадії досудового розслідування, що своєю чергою, ускладнює використання сучасних засобів зв'язку на початкових етапах розгляду справи у суді першої інстанції, зокрема, під час підготовчого провадження.

Водночас потрібно зазначити, що зняття обмеження на використання електронної пошти та інших сучасних засобів повідомлення учасників судового провадження не вирішує проблеми реалізації цих положень на практиці.

Забезпечення швидкого та належного повідомлення учасників судового провадження – це завдання, у вирішенні якого зацікавлений, зазвичай, лише суд. Щодо інших учасників судового провадження, то їхня зацікавленість є ситуативною. Тлумачення норми, яка передбачає можливість вказівки у відповідній скарзі чи заяві адреси електронної пошти дає підстави зробити висновок про те, що, вказуючи його, заявник чи скаргник висловлює свою згоду на можливе повідомлення судом електронною поштою самого себе, але аж ніяк не інших осіб, які беруть участь у судовому провадженні. Вважаємо, що інформування судом інших осіб можливе лише після отримання їхньої згоди.

Окремого дослідження потребує також питання про межі повідомлення електронною поштою, тобто про що саме суд має право повідомити учасника судового провадження за допомогою сучасних засобів зв'язку. Цілком логічним видається нам надання суду права у такий спосіб інформувати учасників судового провадження про дії та рішення самого суду (час та місце розгляду справи, про зміст рішень суду та ін.). Разом з тим спірним залишається питання про інформування електронною поштою про зміст та факт надходження будь-яких документів (клопотань, скарг, заяв та ін.) від інших учасників судового провадження. На думку С.С. Кузьміна, не суперечитиме чинному законодавству відправлення електронною поштою цифрові копії наданих учасником провадження документів із засвідченим електронним цифровим підписом судді [6, с. 119].

Перші дії судді після отримання матеріалів кримінальної справи, пов'язані з інформуванням учасників провадження, ґрунтуються на відомостях, вказаних особами, які проводили досудове розслідування, у складених ними процесуальних документах. Суддя повідомляє учасників провадження за адресою, вказаною у матеріалах кримінальної справи, навіть якщо йому з інших джерел відомо, що насправді у конкретної особи є інша адреса. Оскільки є певна аналогія між звичайним та електронним поштовим відправленням, можна припустити, що первинне повідомлення, тобто повідомлення до моменту встановлення конкретної позиції особи, яка інформується, суд має право здійснювати в електронній формі за адресою електронної пошти, зазначеної у матеріалах кримінальної справи. Однак, новий КПК України питання про повідомлення учасником провадження своєї електронної адреси пов'язує з його волевиявленням, закріплюючи у ч. 2 ст. 136 нового КПК України право особи попередньо повідомити слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти.

За таких умов реалізація пропозиції щодо інформування судом учасників судового провадження вже починаючи зі стадії підготовчого провадження у суді першої інстанції значно ускладнюється. Тому вважаємо за доцільне закріпити у новому КПК України обов'язок органів досудового розслідування з'ясувати та фіксувати у процесуальних документах (протоколах слідчих (розшукових) дій, постановках та ін.) адресу електронної пошти учасників кримінального провадження. Крім того, на нашу думку, на осіб, які беруть участь у досудовому розслідуванні, необхідно покласти обов'язок вказувати адресу їх електронної пошти у процесуальних документах, які ними складаються та подаються на даній стадії кримінального провадження (клопотання, заяви скарги та ін.).

Однак, якщо для повідомлення поштовою адресою крім самої адреси більше нічого знати не потрібно, то для належного повідомлення електронною поштою, крім електронної адреси, потрібно також певне обладнання та програмне забезпечення, яке б фіксувало факт отримання адресатом повідомлення, забезпечувало б таке повідомлення про вручення електронним цифровим підписом учасника кримінального провадження і спрямовувало б його в суд. За відсутності такого обладнання в особи, яку повідомляють, будь-яке її інформування електронною поштою буде неналежним.

Адреса місця знаходження є однією з публічних характеристик особи фізичної та юридичної. Це пояснює наявність у законодавстві вимог вказувати при реєстрації юридичної особи адресу її місця знаходження, а також вимогу до фізичних осіб перебувати на реєстраційному обліку за місцем перебування та проживання. Тому доводити фактичне використання тією чи іншою особою адреси, заявленої цією особою як адреси свого місця знаходження або місця проживання, не потрібно – таке використання презюмується.

Адресу електронної пошти, на відміну від поштової адреси, зачислити до публічних характеристик особи, навпаки, не можна, хоча б у силу необов'язковості її наявності. Тому «первинне повідомлення» судом учасника судового провадження електронною поштою може бути здійснено лише за наявності у матеріалах кримінальної справи відомостей про адресу електронної пошти особи, а також відомостей про наявність у суб'єкта спеціального устаткування, що дає змогу направити підписане електронним цифровим підписом особи, яка отримала повідомлення, підтвердження цього факту.

Так, закріплення у новому КПК України таких способів інформування учасників кримінального провадження, як надсилання повідомлення електронною поштою,

факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону зумовлені, передусім, проблемами оперативності та надійності поштових повідомлень.

З огляду на викладене, найперспективнішим сучасним засобом інформування учасників судового провадження вважаємо електронну пошту.

Переваги електронної пошти вбачаються у такому: 1) вона дає змогу одержувати підтвердження про отримання повідомлення адресатом, доставка яких забезпечується особою, яка експлуатує електронний поштовий сервер (оператором електронної пошти). Її технологія дає змогу відправникові встановити не лише підпис оператора електронної пошти в тому, що електронне повідомлення доставлене, але й підпис адресата про одержання повідомлення, що усуває сумніви щодо отримання листа; 2) її використання забезпечить наявність у матеріалах справи прямого доказу інформування учасників процесу; 3) її повідомлення доходять до адресата значно швидше і надійніше, ніж звичайні поштові листи.

Водночас на практиці є низка організаційно-правових проблем, які підлягають вирішенню з метою ефективного застосування вказаного засобу інформування учасників судового провадження.

За умов, коли повідомлення особою слідчому, прокуророві, слідчому судді, суду адреси своєї електронної пошти є її правом, а органи, які здійснюють досудове розслідування, не зобов'язані з'ясовувати адресу електронної пошти учасника кримінального провадження, реалізація пропозиції щодо інформування судом учасників судового провадження вже починаючи зі стадії підготовчого провадження у суді першої інстанції значно ускладнюється.

Тому вважаємо за доцільне закріпити у новому КПК України обов'язок органів досудового розслідування з'ясовувати та фіксувати у процесуальних документах (протоколах слідчих (розшукових) дій, постановках та ін.) адресу електронної пошти учасників кримінального провадження. Крім того, на нашу думку, на осіб, які беруть участь у досудовому розслідуванні, необхідно покласти обов'язок вказувати адресу їх електронної пошти у процесуальних документах, які ними складаються та подаються на даній стадії кримінального провадження (клопотання, заяви скарги та ін.).

Список використаної літератури

1. *Вершинин А.П.* Юридические документы в нотариальной и судебной практике / А.П. Вершинин. – М. : Юрид. лит., 1993. – 223 с.
2. *Веселов П.В.* Современное деловое письмо в промышленности / П.В. Веселов. – М. : Издательство стандартов, 1990. – 160 с.
3. *Гражданский процесс : учебник / под ред. В.В. Яркова.* – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 703 с.
4. *Дунаевская О.В.* Современная деловая речь / О.В. Дунаевская – М. : ВИПК работников печати, 1987.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran2#n2>
6. *Кузьмин С.С.* Процессуально-правовая основа информирования участников процесса в цифровой форме / С.С. Кузьмин // Вестник Воронежского государственного университета. – Серия «Право». – 2009. – № 1 (6). – С. 109–121.
7. *Масленникова Н.И.* Заочное решение по гражданскому делу / Н.И. Масленникова // Российский юридический журнал. – 1996. – № 4. – С. 14–15.
8. Юридична енциклопедія : в 6 т. / під ред. Ю.С. Шемшученко – К. : Укр. енцикл., 1998. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : <http://cyclop.com.ua/content/view/330/43>

**ПОНЯТИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
СРЕДСТВ ЭЛЕКТРОННОГО ИНФОРМИРОВАНИЯ
УЧАСТНИКОВ СУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА
ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ**

А. Иващенко

*Ивано-Франковский факультет
Национального университета «Одесская юридическая академия»
ул. Максимовича, 13, 76007 Ивано-Франковск, Украина*

Анализируется понятие и содержание повестки, характеризуются основные способы ее вручения участникам судебного производства. На основании научных работ и положений нового Уголовного процессуального кодекса Украины автор исследует перспективы использования электронной почты как современного электронного средства информирования участника судебного разбирательства, а также вносит предложения по совершенствованию законодательства Украины.

Ключевые слова: информирование, уведомление, судебная повестка, судебное производство, электронная почта.

**CONCEPTS AND PERSPECTIVES OF ELECTRONIC
INFORMING USAGE OF PARTICIPANTS TO THE JUDICIAL
PROCEEDINGS IN CRIMINAL CASES**

A. Ivashchenko

*Ivano-Frankivsk Department
National University «Odessa Law Academy»
Maksimovich Str. 13, UA – 76007 Ivano-Frankivsk, Ukraine*

The article analyzes the concept and content of the summons; the main ways of its serving to the judicial proceedings participants are highlighted. Taking into consideration the scientific works and the provisions of the new Criminal Procedure Code, author explores the prospects of using e-mail as a modern electronic means of participant to the judicial proceedings informing; suggestions for improving the legislation of Ukraine on this issue are made.

Key words: informing, notification, summons, judicial proceedings, e-mail.

*Стаття: надійшла до редакції 06.12.2012
прийнята до друку 14.01.2013*